

Teodora Todorić Milićević¹

Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet

KSENIJA ATANASIJEVIĆ – FILOZOFKINJA, FEMINISTKINJA, AKTIVISTKINJA

(Zorica Mršević, Marko Jovanović, ur., *Ksenija Atanasijević: o meni će govoriti moja dela*, Beograd: Institut društvenih nauka, 2020, 339 str., ISBN 978-86-7093-236-4)

Poslednjih decenija svedočimo sve većem broju publikacija koje se bave životom i radom Ksenije Atanasijević (1894–1981). Tu svakako treba istaći rad Ljiljane Vuletić, koja je 2005. godine objavila biografiju Ksenije Atanasijević (*Život i misao Ksenije Atanasijević*), a potom priredila zbirke njenih tekstova pod nazivom *Etika feminizma* (2008) i *Etika hrabrosti* (2011). Napori da se Kseniji Atanasijević prizna važna istorijska i kulturna uloga u društvu vide se i u uvođenju njenog imena u školski kurikulum, kao što je to učinjeno u Kletovom izdanju udžbenika istorije za osmi razred koji su 2021. godine napisali Aleksandar Todosijević i Sanja Petrović Todosijević. Njen lik takođe se pojavljuje u književnosti za decu, na primer u knjigama o izuzetnim ženama *Kakva ženska!* (2018) Jelene Mitrović i Sonje Bajić, te *Priče o prkosnim Srpkinjama* (2018) Ivane Nešić i Azre Kostić Prčić.

Još jedan od doprinosa tumačenju i razumevanju života i rada ove značajne filozofkinje, feministkinje i aktivistkinje predstavlja zbornik radova *Ksenija Atanasijević: o meni će govoriti moja dela*, koji su uredili Zorica Mršević i Marko Jovanović. Zborniku je prethodio naučni skup posvećen Kseniji Atanasijević, održan 2019. godine u Institutu društvenih nauka. Rečima urednice, cilj kako skupa tako i zbornika jeste da se ponude neki odgovori na pitanja „zašto je danas potrebno i značajno baviti se Ksenijom Atanasijević i koje su njene poruke koje usvajamo i danas na početku treće decenije dvadeset prvog veka”

1 E-mail: teodora.todoric@fil.bg.ac.rs

(Mršević 2020, 327). Za naslovnu stranu zbornika izabran je potret Ksenije Atanasijević koji je naslikala još jedna važna žena i Ksenijina prijateljica – Nađežda Petrović. Zbornik je odštampan u 150 primeraka, a takođe je besplatno dostupan na veb-stranici Instituta društvenih nauka. Dostupnost zbornika, ali i veliki broj pristupačnih i lako čitljivih tekstova doprinose diseminaciji znanja o Kseniji Atanasijević i među širom, a ne samo akademskom čitalačkom publikom. Zbornik sadrži uvod, pogovor i osamnaest radova. Radovi nisu grupisani po tematskim celinama, verovatno jer se svaki, osim osnovnih biografskih podataka, dotiče bar jedne od tri glavne teme – filozofije, feminizma i aktivizma Ksenije Atanasijević.

Ksenija Atanasijević je prva važna filozofkinja na našim prostorima. Diplomirala je filozofiju i klasične jezike (1920), a potom postala prva žena koja je doktorirala na Univerzitetu u Beogradu (1922), na kojem se potom zaposlila kao njena prva docentkinja (1924). Njena akademska karijera neočekivano je okončana 1935. godine zato što se ispostavilo da samomisleća žena u to vreme ipak nije mogla da opstane na patrijarhalnom i autoritarnom mestu kakav je bio univerzitet.² Uprkos nedostatku institucionalne podrške, bila je veoma produktivna autorka – objavila je stotine tekstova, brojne knjige i prevode s klasičnih jezika. Zbog otvorenog antifašizma i objavljivanja članaka protiv antisemitizma i nacionalsocijalizma bila je privođena tokom Drugog svetskog rata. Posle rata je pak uhapšena pod optužbom da radi protiv komunističke vlasti, te su joj dela neko vreme bila zabranjena. Uprkos dugom životu i radu, nije doživela da dobije zasluženno društveno priznanje.

Filozofska misao Ksenije Atanasijević kreće od metafizičke doktrine Đordana Bruna kojom se bavila u, i danas relevantnoj, doktorskoj disertaciji pod nazivom *Brunovo učenje o najmanjem*. Iako joj je mentor pri izradi teze

2 Samo godinu dana pre nego što je Ksenija Atanasijević počela da radi na fakultetu, Paulina Lebl-Albala napisala je kritički tekst u *Ženskom pokretu* u kojem ukazuje na nepravdu prema ženama koje nisu angažovane kao profesorke na univerzitetu iako su kvalifikovane za taj posao (Lebl-Albala 1921, 107–109). Koliko je izbor Ksenije Atanasijević u docentsko, a potom i u zvanje vanredne profesorke bio značajan događaj za feministkinje i istoriju borbe za ženska prava govori i činjenica da je časopis *Ženski pokret*, koji inače nije imao likovne priloge, objavio sliku Ksenije Atanasijević u čak dva navrata, te je objavljivao tekstove u kojima pozdravlja njena napredovanja na univerzitetu. O recepciji Ksenije Atanasijević u *Ženskom pokretu*, cf. Lončarević 2021.

bio filozof Branislav Petronijević, Nada Sekulić ipak naziva Đordana Bruna pravim Ksenijinim mentorom i filozofskim uzorom (Sekulić 2020, 203). Kao i Bruno, Ksenija Atanasijević se principijelno držala svojih stavova, oboje su izdali najbliži saradnici, dela su im zabranjivana, a snosili su i posledice zbog beskompromisnosti i odbijanja da se povinuju autoritetima (ibid., 191–194). Najznačajniji doprinos izučavanju filozofije kod nas ostvarila je na polju antičke filozofije. Osim što je prevodila i pisala o antičkim filozofima, bavila se i marginalizovanim antičkim filozofkinjama kako bi pokazala da su se žene i u antici bavile filozofijom. Stoga njen rad možemo smatrati pretečom feminističke filozofije koja nastaje sedamdesetih godina XX veka (Lončarević 2020, 228). Sem toga, smatrala je antičku filozofiju vrednom jer povezuje etiku i politiku (Bašić 2020, 132), te ne čudi što je u njoj nalazila uporište za svoje ideje. Za nju su etika i politika u mnogo čemu bile vezane za feminizam i aktivizam.

Prema Kseniji Atanasijević, „feminizam je pre svega etičko stanovište” (Duhaček 2020, 88), jer je zasnovan na jednakom priznanju vrednosti oba pola i na neprikosnovenosti ljudskog bića (Atanasijević 2008, 78). Feminizam je takođe u svojoj osnovi pacifistički, te doprinosi ne samo razvitku i poboljšanju položaja žene, nego i celog društva. Pacifistička dimenzija feminizma bila je naročito važna u napetom periodu posle Prvog svetskog rata. Iako je tačno da je pacifizam u osnovi feminizma, budući da se feministkinje bore protiv svakog vida nasilja, Ksenija Atanasijević povezuje pacifizam s feminizmom jer smatra da je žena *po prirodi* miroljubiva i osećajna (Duhaček 2020, 89). Ovaj esencijalistički stav ipak ublažava time što veruje da se ljudi mogu menjati vaspitanjem (ibid., 90).

Filozofska i feministička načela Ksenije Atanasijević dodatno veže njen stav da teorija nije dovoljna i da je nužno baviti se aktivizmom.

„Pesnički ili filozofski, čovek mora *delati* na ovome svetu i tako umanjiti sveprisutnost zla koga pothranjuju ne samo zli ljudi već nezainteresovanost i indiferentnost dobrih i mudrih. Potrebno je sa pritajenog protesta preći na delanje: junačko, neustrašivo, beskompromisno” (Atanasijević 2011, 75, citirano prema Đurić 2020, 251).

Kada je na fakultetu vođena propaganda protiv nje, javno je odgovarala na optužbe, redovno pišući za štampu polemičke tekstove u kojima je branila svoj

položaj (Vuletić 2020, 18). Ispravno shvatajući štampu kao važno polje javnog delovanja, podigla je ličnu borbu na nivo opšte borbe i diskusije o neravnopravnosti žena u društvu. Osim toga, bila je aktivna i u društvima koja se bave poboljšanjem položaja žene. Bila je članica Lige žena za mir i Društva za prosvetavanje žene i zaštitu njenih prava, a objavljivala je i u *Ženskom pokretu*, glasilu Društva, kao i u *Vremenu, Pravdi, Srpskom književnom glasniku* i mnogim drugim časopisima.

Ksenija Atanasijević je bila filozofkinja koja je etička shvatanja crpela iz antičke filozofije i feminizma, a njen aktivizam je oličen u neumornom radu na promovisanju ideja za koje se zalagala. Vratimo se stoga polaznom pitanju zbornika o Kseniji Atanasijević – zašto nam je danas važna? Prvo, njen filozofski rad i dalje je relevantan za proučavanje, a etički problemi kojima se bavila nisu rešeni u savremenom društvu. Iako su se feministkinje dosad izborile za mnoga prava, i dalje se često nalaze na marginama centara moći, između ostalog i univerziteta. Konačno, aktivizam Ksenije Atanasijević opominje nas koliko je bitna, ali i teška borba za pravednije, miroljubivije i tolerantnije društvo. U toj borbi važno je vratiti zasluženno mesto onima koji su nas zadužili. To, između ostalog, čini i ovaj zbornik za Kseniju Atanasijević.

LITERATURA

- Atanasijević, Ksenija. 2008. „O uticaju žene na širenje pacifističke ideje.” U *Etika feminizma*, priredila Ljiljana Vuletić, 78–80. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Bašić, Ivana. 2020. „Ksenija Atanasijević: beskompromisna filozofija beskompromisne životne priče.” U *Ksenija Atanasijević: o meni će govoriti moja dela*, uredili Zorica Mršević i Marko Jovanović, 126–148. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Duhaček, Daša. 2020. „Feminizam i pacifizam: delovanje Ksenije Atanasijević.” U *Ksenija Atanasijević: o meni će govoriti moja dela*, uredili Zorica Mršević i Marko Jovanović, 80–98. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Đurić, Vladimir. 2020. „Ksenija Atanasijević u kontekstu francuske filozofske i moralističke književnosti.” U *Ksenija Atanasijević: o meni će govoriti moja dela*, uredili Zorica Mršević i Marko Jovanović, 248–270. Beograd: Institut društvenih nauka.

- Lebl-Albala, Paulina. 1921. „Mogu li žene doći na univerzitetsku katedru.” *Ženski pokret* 4: 107–109.
- Lončarević, Katarina. 2020. „Feministička filozofkinja na rubu istorije: Ksenija Atanasijević i antička filozofija.” U *Ksenija Atanasijević: o meni će govoriti moja dela*, uredili Zorica Mršević i Marko Jovanović, 206–232. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Lončarević, Katarina. 2021. „Časopis *Ženski pokret* o Kseniji Atanasijević.” U *Ženski pokret (1920–1938): zbornik radova*, uredile Jelena Milinković i Žarka Svirčev. Beograd: Institut za književnost i umetnost. [u štampi]
- Mršević, Zorica, i Marko Jovanović, ur. 2020. *Ksenija Atanasijević: o meni će govoriti moja dela*. Beograd: Institut društvenih nauka. Dostupno na: http://idn.org.rs/wp-content/uploads/2020/12/Ksenija_Atanasijevic_O_meni-ce-govoriti_moja_dela.pdf
- Mršević, Zorica. 2020. „Značaj Ksenije Atanasijević danas ili Ksenija Atanasijević – naša savremenica.” U *Ksenija Atanasijević: o meni će govoriti moja dela*, uredili Zorica Mršević i Marko Jovanović, 326–332. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Sekulić, Nada. 2020. „Ksenija i Bruno.” U *Ksenija Atanasijević: o meni će govoriti moja dela*, uredili Zorica Mršević i Marko Jovanović, 190–206. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Vuletić, Ljiljana. 2020. „Ksenija Atanasijević u raljama akademskih elita i čaršije.” U *Ksenija Atanasijević: o meni će govoriti moja dela*, uredili Zorica Mršević i Marko Jovanović, 10–26. Beograd: Institut društvenih nauka.